

Úvodem k diskusní výzvě Petra Matějů Posttotalitní trauma české sociologie

Motto:

*Jsem věru zvědav, jakého to džina z láhve
vypouštíme.*

Z průvodního dopisu jednoho účastníka diskuse

Překlad anglického příspěvku Petra Matějů Posttotalitní trauma české sociologie, původně předneseného na závěrečné večeri, pořádané pro účastníky zasedání hlavního výboru Mezinárodní sociologické asociace v Praze dne 2. 3. 1995, obdržela redakce Sociologického časopisu od autora jako výzvu k diskusi.

Sociologický časopis na tento návrh přistoupil se vstřícností o to větší, že se podle názoru redakce jedná o text, který – ačkoli byl přednesen nečekaně a neformálně na závěr mezinárodní akce (okolnosti vzniku tohoto textu vysvětluje stručně autor v jeho úvodu) – míří především (a v mnohém téměř výlučně) na domácí půdu. A to nejen povahou svých otázek, ale i způsobem jejich formulace. Dokonce se až může zdát, že sociologická analýza situace české sociologie zde v některých pasážích ustupuje postoji hodnotícímu a skrytě decizionistickému.

Na výzvu redakce k diskusi o textu, rozeslanou na většinu sociologických pracovišť, se zatím ozvalo sedm kolegů. Jeden z nich však poslal pouze osobní dopis šéfredaktorovi, ve kterém vysvětluje, proč se mu zdá zadaná tematizace nadbytečná a zbytečná a proč se tedy diskuse nechce zúčastnit. Dovoluji si zde z tohoto dopisu zmínit jen dvě konstatační... „Nedokážu pochopit, k čemu má vést diskuse, kterou otvíráte. K pohybu v naší sociologii, který by přinesl personální změny? To by mohlo být logickým důsledkem a za určitých okolností by mohlo jít o zdravý proces. Ale je to tak, že zatím spíš marně hledáme kvalitní mladé sociology jako dorost. (...) Mohla by diskuse vést k tomu, že by se čeští sociologové „chytili za nos“, proměnili se každý u sebe, tj. zintenzívnili a zkvalitnili svou práci? I o tom pochybuji, myslím, že dělají, co umějí. Věděla bych o jediné rezervě: je jí vedlejší výdělečná činnost. Ta je často na vědecký vklad nenáročná, ale zabírá zato čas, energii a rozměšňuje zájem. Kritickou zmínku o této dimenzi práce českých sociologů jsem však v podnětu k diskusi nenašla ani v náznaku.“ *Dalších šest sociologů zformulovalo vlastní stanovisko (velice zajímavé jsou i zde doprovodné osobní komentáře k diskusi). Ze zatím došlých reakcí jsme do tohoto čísla vedle vstupního textu Petra Matějů (z důvodu nutnosti udržení proporce rubriky DISKUSE k rubrikám ostatním) zařadili dva příspěvky: Ne mosty: jedno řemeslo od Iva Možného a Trauma sociologie a české čekání na druhý dech od Jiřího Kabeleho. Ostatní stanoviska budou následovat v čísle třetím a případně i čtvrtém.*

Tato poslední formulace naznačuje, že diskusi považujeme i nadále za otevřenou, a to nejen pro sociology (v silném smyslu slova), ale případně i pro kolegy z příbuzných a samozřejmě také dalších oborů. Zdá se nám totiž, že v pokusu, formulačně tak vyhraněném – ale také v dosavadních reakcích na něj – zůstává řada problémů neidentifikována. Především se jedná o ty, které bychom mohli zahrnout pod nadpisy sociologie vědy a sociologie vědění a případně také teorie vědy a vědní politika. Je totiž otázkou, do jaké míry je vůbec možné situaci jednoho dílčího vědního oboru přesně

analyzovat a jeho problémy pozitivně, perspektivně a hlavně nadindividuálně řešit mimo obecnější systémovou tematizaci vědy a mimo její historické folie.

Toto tvrzení by se nemělo chápat jako zaujetí redakčního stanoviska k diskutovanému textu, a zejména ne jako pokus o relativizaci nutnosti dostávat se na srovnatelnou mezinárodní úroveň, ale jen jako povšechné upozornění na některé další a hlavně širší problémy.

Například situaci současné české sociologie a její vztah (a případně i přínos) k politické a decizní sféře asi není možné přesně a plně analyzovat bez ohledu na fakt, že vlastně až dosud nebyla jednoznačně zformulována vědní politika státu. Nahrazení řízení vědy její seberegulací, které je důsledkem, se v této souvislosti zdá být méně problematické než nejasnosti, které vznikají s potřebou reformulace úkolů vědy v malé zemi vůbec a priorit výzkumu i existence jednotlivých oborů zvláště. Ukazuje se třeba, že při rozdělování finančních prostředků (a to také znamená: v reprodukci oborů) nehraje (resp. nehraje) roli jen ohled na kvalitu výstupu a standardy vědeckosti, ale také hlediska dost subjektivní, jako je vědcovo curriculum či jeho schopnost iniciativ a jejich persuaive atp., což samozřejmě nakonec ještě nemusí vést k plnohodnotnému vědeckému výkonu.

Zvláštní okruh problémů představují nejednoznačná očekávání a mizející sociální poptávka po domácím expertním vědění, což má ale možná v transformující se společnosti důvody triviálnější, totiž čistě pragmatické: prostou orientaci na už hotové a osvědčené know how.

Tato konstatování pak mohou doprovázet další, nejen institucionální kontrapozice výzkumu a výuky, ale především na neurčitý smysl tohoto odlišení. V tomto kontextu lze kromě toho poukazovat na dost neproduktivní chápání rozdílů základního a aplikovaného výzkumu (jakož i pojetí jejich vztahu). V našem případě by otázka: co dnes znamená základní výzkum ve společenských vědách? měla vést nejen k vyjasňování standardů vědeckosti sociologie, ale možná i k jejímu komplementárnímu sebepochopení, k tomu, čemu se v Německu říká „sociologie jako osvícenství“, to znamená také s ohledem na její kritické funkce ve společnosti i na její „závazky“ ke kultuře. Což nemusí být chápáno jenom kompenzačně, jako důsledek zvláštní schopnosti transformační politické ekonomie etablovat se také světonázorově (diskusi o případném ekonomismu současné české politické kultury zde asi budeme muset nechat stranou), ale možná spíše naopak, jako předvídatavá distance směrem k údajně „samozřejmosti“ některých společenských jevů a situací.

Možná, že by se nakonec ukázalo, že celkové hodnocení oboru nakonec není proveditelné jenom (a výlučně) na základě mezinárodního srovnání (třeba s Polskem či Maďarskem), ale také, nebo dokonce především s ohledem na jeho schopnost zachycovat a vykládat individuální historickou kauzalitu jednotlivých, jen v rámci národní komunity probíhajících společenských, politických a kulturních atd. procesů.

Miloš Havelka